

૭૮

સુરત

M. T. B. COLLEGE, SURAT
Manuscripts Library

No. Ref.
Ser.

૧૬૫૫

સા.શા.૧૨૩૪૫

Title: ~~Vandana~~ *Sanskrit*

વંદના સમાજના વિવેચન (૧૯૦૫)
૨ વર્ણ વિવેચન (૧૯૦૬)

Pho-6.

1547

InComplete

: Varna Sanskṛta		: Title
:	:	: Author
:	:	: Editor
:	:	: Year, Vols.
:	:	: Publisher
1547	:	: १०१ संहिताय विद्यमानः
		: Remarks
		2 ए० वि० वि० (inc.)

श्रीगणेशाय नमः॥ सिद्धं वर्णं समाना यं तु निजिबहु धोदितं॥ संहोपेण विशेषेण
निर्णयमियथा मतिः॥१॥ सच वर्णं समानायः कौमारादिमते पंचाशत्संख्याकवर्णः॥ त
त्र-अकारादयः पंचकृत्स्ना एवमात्रोक्तस्वइति कृत्स्नलक्षणं॥ पुनश्च ते दीर्घाः॥ अनेकमात्रो दीर्घ
इति तदा ह्येवं चक्षुःस्यपि दीर्घं तर्जयः॥ तथा च॥ अ-आ ई-उ ऊ-ऊर्कृत्स्न इति दशा
समानसंज्ञका जाताः॥ लवर्णस्य दीर्घं भेदेनास्तीति मतमसौ वं त्रिकं॥ चत्वारि संध्यक्षराणि॥ सं
धिजन्मा मक्षराणि संध्यक्षराणि त्रिमुसलेः॥ यद्यपि निखिलवाङ्मयबीजभूतस्य वर्णसमा
नायस्य प्रादुर्ब्रह्मतथानि त्यक्त्वा तं धिज मत्वं चतुर्णानां तदंतर्गतवर्णानां तसंभवतितथा
प्योपचारिकं संधिज मत्वं भवत्येवेति न दोषः॥ द्विदलधाम्नुत्पत्त्यात्॥ यथापरब्रह्मणः
क्रोधहर्षादिवर्णानंतयेति॥ वस्तुतस्तु सर्वाणिपिसंधिकार्याणि कास्यनिकानि॥ अरयं
उवाच स्फोटस्वीकारात्॥ तदुक्तं॥ वेदाकरणात्पूषणे पदे वर्णानि विद्यंते वर्णेष्वप्यवा

नच। वाक्यात्पदानामत्यंतं अवि वे को न क म्बेति॥ एहे-ओ-ओ संध्य धृ रा एति सर
 स्वता सूत्रं। दशानिः समानैः संकलनया चतुर्दशस्वराः॥ अनुस्वार विसर्गश्चिस्वरसु
 ध्ये गणनीयौ तयोभ्या योगवाह संज्ञाः॥ अकारयोगं विना तदुच्चारं संजवात्॥ अथो
 त्तस्वरमात्रयोगे नवाहः असराण्ययोस्तविति व्युत्पत्तेः॥ तत्र चतुर्दश द्वैचस्व
 रा इति कौटसूत्रं। सर्वे स्वराः अकारस्यैव विवाराः गोधूमस्य अपूप्यादिवत्। अकारो
 वै सर्वावगतिश्रुतेः॥ अक्षराणामकारोऽस्माति भगवदुक्तेश्च। अकारो वास्तु देवस्या
 दिति कौशाच्च। अकारस्य षोडशात्मकस्य ककारादिव्यंजनसंयोगात्तत्कलशाब्द
 जालोत्पत्तिः। यथा पृथिवी जलसंयोगाद्यराद्युत्पत्तिः॥ अतएव ककारादिनां व्यंजन
 तां व्यंजयन्ति राष्ट्रानां अति व्यक्तिकुर्वन्ति व्यंजनानि इति व्युत्पत्तेः। काद्योमा
 निसंज्ञासूत्रं॥ व्यंजनानां स्वरसंयोगमंतरेणोच्चोदणं न जवूति केवलाभिदग्धिर्घरा

॥१॥

दिजननवत्॥ अतएव संज्ञास्ते वर्णानां शिवरात्प्राप्तकत्वमुक्तं॥ तथाहि कका
 रादि ककारां तावर्णस्ते शिवरूपिणः॥ अकारादिविसर्गानां स्वरः षोडशाशक्तयः॥
 विना स्वरं तु नामेषां जायते व्यक्तिरंजसा। शिवशक्तिमयान्वाह हरे नो वर्णमना
 प्रिए इति। इदं च शिवः रात्प्राप्त्युक्तो यदि न वति शतुः अत विनुमिति सौंदर्यल हरे श्रो
 कव्याख्यायामस्मिन्ते। व्यंजनीति च त्रयस्त्रिंशत्। तत्र पंचविंशतिस्पर्शाः काद्योमा
 वसानास्पर्शा इति ज्ञात्वा चत्वारो नस्थाः यदलवा अंतस्था इति सूत्रात्। चत्वारः।
 उष्माणः। शषसहा ऊष्माण इति सूत्रात्। संकलनया तयस्त्रिंशद्व्यंजनानि॥ तथा
 हि। कश्यपघटं च घटजं मृदु उदरं तथ दधनपफलजं मयूरलवणशषसहेति
 स्वरेः सह संकलनये को न पंचाशद्व्यंजनां प्रोक्तं। लकारस्य तु
 नसिद्धिद्विरूपलमंगीकृत्य पंचाशद्व्यंजनां प्रोक्तं। तेषां चानुनामप्र

तिलोमजपेन शत संख्या वर्णमाप्नोति । कपसंयोज्य इत्याकारयुक्तं यं जन
 हयात्मकं माताया मेरुं मां त्रिका आहुः । अष्टोदशाना वयवमा जेति पक्षे चाष्टौ वर्णान्
 गणयन्ति । तथा ह्येकः स्वरवर्गः द्वितीयः कवर्गः तृतीयश्च वर्णः चतुर्थश्च वर्गः पंच
 मस्तवर्गः षष्ठः पवर्गः सप्तमो यवर्गः अष्टमः शवर्गः नवकारस्तु मेरुत्वात् संख्याधि
 को नवति । पद्मबीजादिमा लापेक्षया शब्दबीजमा जेयं मुख्येति सिद्धं तः । पाणिनीय
 मा नतेनु द्विचत्वारिंशद्दशो वर्णसंज्ञायः । तत्रेयमस्ति किं वदति । पुराक्षिप्तगोनदर्वेव
 तसमापेक्षानाम्ना कस्यच ह्येः पुत्रापूर्वेव यमिज्जातैककुत्रादैवयोगाद्विद्यमान
 नूनः । साच प्रतिदिनमेधमानमेधयिते तनयमुपादाय पित्र्यहसंनिधौ कृत संस्कार
 रस्य पित्रो रध्वयनविधि सिध्यर्थं स्वकूटोप्यव विधाया वसन् । तस्याः सुनुः शैश
 वाहारस्य संश्रान्त सर्ववियः शिवाश्रय न तत्परो व नूवः । सकृदचि त्स्वरसंस्कारसं

॥२॥

म्यकूबोधकरनेत्रवां इदित्यः सारवतरे व्याकरणं कर्तुं कामो ब नूव । तदर्थं सप्ति
 वध्यानात्मकं मंगलमाचरन् समाधौ उ मरुनादमा कर्णचतुर्दशसूत्रात्मकं वर्ण
 समाम्नायशास्त्रं प्रतिसंधत्ते स्त । ततः समुनिस्तत्रस्थ वर्णक्रममुपादाय चिबिर्वि
 तशास्त्रोपशयोजिनः । प्रत्याहारान् परचयत् । ततस्तानि सूत्राणि माहेश्वरा
 णानि व्यपदिश्यते । तानियथा । अ ई उ ए ऋ १ ऋ २ ए ३ ओ ४ औ ५ ह य व र ट ५
 ल ६ ण ७ ण ८ न ९ स १० म ११ ऋ १२ ऋ १३ ऋ १४ ऋ १५ ऋ १६ ऋ १७ ऋ १८ ऋ १९ ऋ २०
 क २१ प २२ य २३ श २४ ष २५ स २६ ह २७ ल २८ ण २९ न ३० स ३१ म ३२ ऋ ३३ ऋ ३४ ऋ ३५ ऋ ३६ ऋ ३७ ऋ ३८ ऋ ३९ ऋ ४०
 त । तत्र असिद्ध क्रमपरिहारे प्रयोजनं मत्तनायांतरंगमाजायां इत्येवम् । माहेश्व
 रसूत्रे धनुबंधनिवेशनादौ रवमाशंक्य तत्रत्यवर्णक्रमः सारवतव्याकर
 णे निरनुबंधः सन्निवेशितः परंतु न त्रसंज्ञांतरकः यनायां गौरवं प्रत्युताधि

कमायात्। तथा हि ॥ अक्रांस्थाने समाना इति। एचांस्थाने संध्य द्वा एणाति। इचांस्थाने
 नेतामिन इति। अचांस्थाने स्वर इति ॥ वस्तुतस्तु त्वं शास्त्रावत्। व्याकरणे लाघवमे
 व सर्वथा चिन्तिषि तन्मिति नास्ति नियमः ॥ तथा हि ॥ घा। धि। घु। टि। कृत्वा। अदिसंज्ञावि
 धौ लाघवमादत्तं। सर्वतामस्थाने कर्मप्रवचनाय परस्मैपदादिसंज्ञासु च गौरवमादत्तमि
 ति। यद्यपि कल मुन्यंगैरव न होशयेत्यन्यर्था संज्ञासु समाधानमाहस्तथाप्याप्ते डि
 तादिसंज्ञासु तदज्ञावात्। आचार्यवचनेषु गौरव लाघववचय चौघौ अभिनिवेशो न
 समंजसः। अचित्तु व्यवहार निरोधिसाधवदुष्टमेवेति मम्यामहे। तथा च परिभा
 षा। पर्यायशब्दानां गुणलघुचर्चानादियते इति। आचार्यहि स्वकीयसंदर्भनेपुण्येन
 शब्दसंनिवेशं कुर्वन्ति न तु गौरवतियाश्रुति कटुलदि ररुचिरमिति मुख्यबोधव्या
 करणे हि वोपदेवेन। आ॥ दी॥। आ॥ बा॥ पा॥ पी॥ सा॥ कृतासु प्रथमादिविभक्ति संज्ञासु

॥३॥

लाघवसत्वेपि तानि व्यवहारस्मिन् इति संतव्यं। तत्र स्थानुभवशामा एपात्
 पाणिन्यादयः। शास्त्रकारहि पूर्वार्थकृतं संज्ञादिक्रमविरोधज्ञापनाय स्वपा
 स्त्रे निवेशयन्ति स्म। यथा पाणिनि न विस्मर्त्तनीयानुस्वारसंज्ञयोः पूर्वार्थकृतयो
 रवोपादानं कृतमिति ॥ अविरोधधोलनाथतिय पाणिनिना स्वपास्त्रे मतांतरकदृष्टां
 मुनिनां नामग्राहं निवेशनादेव धर्मशास्त्रेपि याज्ञवल्क्यास्मृतौ मन्वादीनां परिगणनमि
 ति। ननु महेश्वरसूत्रस्था द्विचत्वारिंशत्संख्याकारवर्णाः परिगण्यंते ॥ स्थानुभ
 वस्मिद्धानां द्वाघादीनामपि मतांतरे संख्या न दृशनात् ॥ कथं तेन गणिता इति चेत्सत्यं।
 मतांतरे संख्या सत्वेपि पाणिनीये लाघवार्थमेतावंत एव गणिता इति बोध्यं। द्वाघा
 दीनां सर्वसंज्ञाविधाने न गुणलंघनीकारात् ॥ ततश्चात्रेदका इह शास्त्रे गुण इति प
 रिभाषया संख्याधिक्योपपादकत्वं नास्ति। अत्रेदका इह शास्त्रे गुण इति वचनमेव

व्याचक्षते शिष्टाः। इह शास्त्रे पाणिनीय व्याकरणे गुणा दार्ढ्यादयोऽभेदकावर्गस्वरा
 पनेदकरान्नवन्ति। जातिपक्षे दार्ढ्यादिगुणव्यक्तिषु जातेरनेदस्वीकारात्। व्यक्तिपक्षे
 च दार्ढ्यादिविशेषणविशिष्टाया व्यक्तेः। नीत्तपातदिवसनसं - तदेव दत्तव्यत्वेति
 यस्नेदना बोधपक्षेभ्यः परिजाप्यायां पाणनीयशास्त्रग्रहणात् जाति। शास्त्र्यप्रतिज्ञा
 दिशास्त्रांतरे दार्ढ्यादीनामपि वर्णान्तरत्वेन परिगणनात्॥ संख्याधिक्यमविक्र
 मः॥ तथाहि। कात्यायन प्रातिशाख्यसूत्राणि॥ प्रधातोर्वाणसमाम्नायं व्याख्यास्या
 मः। तत्र प्रथमाः स्वराः। ते यथा॥ प्र इति। प्रा इति। आ इति। इति। ई इति। ई इति।
 उ इति। ऊ इति। ऋ इति। ॠ इति। ॡ इति। ए इति। ऐ इति। औ इति। अथ
 संध्यक्षराणि॥ ए इति। ऐ इति। ओ इति। औ इति। ऐ इति। औ इति। औ इति। औ इति।
 स्वराः। अथ व्यंजनानि। तद्यथा किति रेवेति गिति घिति ङिति कवर्गः चिति छिति

॥४॥

जिति शिति त्रिति चवर्गः॥ ढिति ढिति डिति ढिति णिति णवर्गः॥ त्रिति चिति दिति
 धिति निति तवर्गः॥ पिति फिति बिति भिति मिति पवर्गः इति स्पर्शः। अथांतस्थाः चि
 त्तिरिति जिति विति। अथोष्माणः चिति चिति सिति हिति। अथायोज बाहाः॥ प्रः इ
 नि विसर्जनियः। ऋ इति जिह्वा मूलीयः प इति उपध्मा नायः। अं इत्यनुस्वारः। अं इति
 नासिक्यः। कं खं गं घं इति यमाः। एते पंचषष्टि वर्णाः। ब्रह्मराशि रात्मा वाच इति
 पाणिनीयशिष्टायां तु त्रिषष्टिश्चतुःषष्टिर्वा वर्णाः संभवतो मताः। प्राकृते सस्कृ
 ते चैव स्वयंप्रोक्ता स्वयंनुवाः॥ १॥ स्वरा विंशति रेकश्च स्पर्शानां पंचविंशति। या
 दयश्च स्मृता ह्यष्टौ चत्वारश्च यमास्मृताः। २॥ अनुस्वरोऽपि सर्गश्चः कः फौ चापि
 पराश्रयो॥ दुः स्मृश्चेति विज्ञेया लकारः छुत एव चेति। वर्णानां त्रिषष्टि संख्या
 कत्वं चतुःषष्टि कत्वं च श्रूयते॥ तत्र पक्षद्वये पंचषष्टि पक्षात् किं - वेदयं

परिहृतमिति शंकायां भुज्यते॥ त्रिषष्टिवर्णपद्मे दीर्घलृकारस्तुतलृकारश्च न
 गण्यते॥ चतुषष्टिवर्णपद्मे दीर्घलृकार न गण्यते॥ स्फुटस्तुगण्यते॥ प्रातिशाख्ये
 तु तवर्णस्य भेदत्रयमपि गणितं निति॥ पञ्चत्रयं सिद्धं॥ वकारस्य दीर्घादयो न
 संतातिश्चिदापंजिकायां लिखितं वचनं प्रथमपक्षपरं॥ द्वितीयपक्षे तु दीर्घभेद
 मात्रं निषिध्यते॥ तृतीयपक्षे तु दीर्घोपिन निध्यते॥ अत्र मुनीनामनुजव
 प्रमाणं॥ अतएव शिक्षायां मुक्तवर्णः संभवतो मताः इति नो बोधानुभवः॥
 यथानुजवं परिगणिता इत्यर्थः॥ संध्यक्षराणामपि ह्रस्वानसंति तिस्रिंशत्
 पञ्जिकायां लिखितास्मतिरनुजवमूलैव तिवेधं॥ पञ्चदुःस्वरो नाम ह्रस्व
 लकार इति केचित्॥ नासिक्यसंज्ञोऽङ्कारो दुःस्व इत्यन्ये॥ पुंकारो नाम दीर्घ
 त्वमापन्नो नुस्वार एव॥ तथा चोद्बुद्धिः॥ अनुस्वाराव-आ इति द्वितीयोऽनु

॥५॥

स्वारा रंग इति केचिदप्यपदिशंति॥ तथा च शिक्षांतरश्लोकः॥ यथा सौ राक्षका ना
 रि-अहं इत्यतिभाषते॥ एवं रंगं विजानियात्स्वरे-असं इव रेदया इति॥ अस्या
 नेव शिक्षायां नासिक्यस्य स्वरूपलक्षणं स्थानियमप्युपदिष्टं॥ तथा हि-अ
 लां कुवाणानाघोषोदंतमूल्यः यस्वरानुगः॥ अनुस्वारस्तु कर्तव्यो नित्यं हो-श
 षसेषु च॥ १॥ अनुस्वारविसर्गजिह्वामूलीयोपध्मानिया-अयोगवाहा इत्यु
 च्यते॥ अकारादिनावर्णसिमुदायेन संहिताः संतोऽयोगा-आत्मानं वहंतीत्य
 योगवाहाः इति व्युत्पत्तेः॥ यमानां त्वयोगवाहसंज्ञानास्ति तेषामकारयोगावा
 त्॥ विच्छेदात्मकत्वेन स्वरयोगानुपपत्तेश्च॥ परिषद्भाष्येऽपि यमस्य पर्यायो
 विच्छेदराष्ट्रः कृतः॥ तस्मात्साहिताः विच्छेदरूपस्य यमस्य वर्णधर्मत्वं वास्तवं॥
 प्रोपचारिकं तु वर्णत्वमिति सूक्ष्मधियो विज्ञावयंतु॥ तेन वर्णधर्मत्वपक्षे

मास्त्रित्य यमानां द्विर्भावादिकार्यं व्याकरणेन क्रियते। कार्यं नुपयोगाच्च। पा
 रिनायवर्गसमाप्ताये यमानपठिता इति विद्वांसो विद्वां कुर्वन्तु। नारदो ह
 द्विस्त्रिंशं यमस्य वर्णां गमत्वं मन्त्रिहितमिति शिक्षाभाष्ये। अथ क्व वर्गीयाश्च त्वा
 र एव यमाः। वर्गांतरायास्तु नेत्यत्र विप्रतिपत्तिः। तथा हि। स्वयां यमा इति सि
 द्धांतकौमुदीस्य कारिका व्याख्याने वर्गाणां प्रथमद्वितीयः स्वयः। तथा तेषामे
 यमा इत्युक्तं। तेन वर्गांतरायाणां मपि यमत्वं मस्तातिप्रतिजातिः। किंच यमा
 नां पूर्ववर्गसिद्धशब्दात्स्वयं यमत्वं प्रत्याहारग्रहणेन तदुद्देशे सिद्धे पुनर्यमग्रहणे
 स्वरूपनेहमपि बोधयति। किंच वर्गेष्वाद्यानां चतुर्णां पंचमेपरे मध्ये यमो ना
 म पूर्वसिद्धो वर्गः प्रातिशारण्येऽसिद्ध इति। तत्रैव यमस्वरूपनिर्देशे वर्गेष्वि
 ति बहुवचनश्च वर्गाणां त्वंचानामपि वर्गाणां चत्वारश्च त्वांशे यमा नैवेति इ ॥६॥

तिसिद्धं। तत्र पंचमेपरे इत्येकवचनायस्मिन् कस्ति स्मित्यं च मेपरे इत्यर्थ
 उक्तो न वेति। पारिषदाभ्ये च यज्ञः याज्याहक्यमिति यमोदाहरणेषु वर्गांतरा
 ययमोदाहरणसत्त्वादिशोधोद्बन्धः। एवं स्थिते सिद्धान्तकौमुद्यां पुलिनककृतीः
 च स्वनतुः मन्त्रिः संतात्यत्र करेण घेभ्यः परे तत्सदृशा एव यमा इति क्व
 श्मिन्नात्रोदाहरणानि तु दिग्दर्शनमात्रमिति प्रतीयते। न च तत्र कोशद्यानां च
 तुर्णां विद्यास्य रेष्वाद्यानां चतुर्णां मिति। अथवा वर्गेष्वाद्यानां चतुर्णां मि
 ति पाठांतरं कल्पयित्वा क्व वर्गीयग्रहणं समाधेयमिति वाच्यं। वर्गेषु भवा
 कर्षाः पंचविंशतिवर्गा इति तृतीयपक्षे व्युत्पत्तिर्निः। ग्रंथकारेण सांदि
 ग्धत्वात् तथा पाठांतरं न कृत्तिमिति प्रतीयते। तस्मात्कात्यायनयाज्ञकल्प्या
 दिना रदो ह द्विशाकल्यादिभुनिमतपयोऽनोचनया क्व वर्गीयाश्च त्वा र ए

ययमानि स्याः॥ वर्गांतरि धारणां तु यमसुनिवृत्तिरिति शिक्षायां चत्वारश्च
 यमास्मृता इत्युक्तं गगवता पाणिनिना परशास्त्रप्रणयने वर्णविवेको न तु
 तद्वति स्वयमेव तदर्थं शिक्षाशास्त्रं प्रणतमिति शिक्षा आहुः॥ तत्र क्रुस्व
 धपुलानां जिन्नवर्णवृत्तं॥ व्याकरणे तु ना॥ अनेह का ईह प्रोक्ते गुणा इति
 क्रुस्वादा नां गुणत्वसंगीकृत्य लाघवाय जिन्नवर्णवृत्तं तत्तमित्यस्य स्वतंत्रं
 छलमुने विवक्षितं वज्रमाणं शास्त्रद्वये पुरुषतादात्म्यगुणत्वमेव न तु वर्णान्तर
 लमिति वर्धाधर्मविचारविशेषस्तु मत्कृतायां तदंगमाजायां दृष्टव्यः॥ वस्तु
 तस्तु पाणिनीयतत्त शिक्षापेक्षया कात्यायनतत्तं प्रातिशाख्यं बलवत्तया
 क्तेणे हि उत्तरमुनिनां ग्रामाण्यमित्युक्ता पाणिनीयसूत्रापेक्षया कात्यायन
 तत्तवार्तिकस्य बलाय स्तमाहुः॥ ततश्च त्रयोविंशतिरुच्यं ते स्वराः शृणु

७

चिंतये॥ द्विचत्वारिंशद्व्यंजना येतावान् वर्णसंग्रह इति कात्यायनोक्तं पञ्च
 ष्टि संज्ञानि विवक्षिताः॥ मंत्रशास्त्रे कृदोपीनस्तु क्रुतवर्णयो व्यंजनां शं व्यंजनत्वेन ग
 तार्थं मयं ते॥ स्वरांश्च स्वरांतरं तर्जयामहे इति वदंति॥ कवर्गपञ्चमं चवर्गपं
 चमं चमं त्रेष्वनुपयोगादनुस्वारेण गतार्थं चाहः॥ प्राततजनाश्च तथैव व्यय
 रसिद्धिं कुर्वन्ति॥ सूक्ष्मधियां वस्तुना दयं इति विस्तृतया द्विरप्यतो सिद्धे
 वारसिमाप्तायः संख्याने देवि चरितः॥ यथाप्रज्ञं प्रद्विष्टं वर्णसंज्ञां विवेचना॥ रव्या
 रा॥ इति श्री परवाक्यप्रमाणपरवरी एवमजीश्वरात्मजा शाधरजटविरचि
 ता वर्णसिमाप्ताय विवेचना समाप्ता॥ ॥ श्रीगणेश॥ ॥ अथ वर्णसिमाप्ता
 यगुणानां वर्णनेष्टया॥ वर्णानामुत्तराणां च विवेकः क्रियते मूर्ध्नि स्रुटं॥ १॥
 यद्यपि प्रत्याहारादि कस्य नासौ जगवता नाप्यकारेण अक्षरं तत्तं विपा

दशोते वासरोदरमित्युदरं संज्ञानिर्वचनं तत्तं। तेन प्रत्याहारां तर्गतवर्ण
 ना महरसंज्ञाप्यस्तीति सिद्धं। तथापि प्रातिशाख्ये विवेकः कृतः। तथाहि। त
 समुदायो हारमिति सूत्रं। तेषां वर्णानामेकी जावलक्षणः समुदायो हारं
 जवतीति तद्भाष्यं च तथा च। आदिष्वेकमहरं। वर्णस्तु प्राकाररेफदीर्घकारा
 रव्यास्त्रय इति जेदः सिध्यति॥ पुनर्व्यवहारसिध्यर्थं सूत्रांतरं वर्णविति। तस्य
 भाष्यं च। वर्णसमुदायो वा वर्णो वा। अहरं जवति। व्यवस्थितविभाषा चैवं
 स्वरः केवलो अहरं जवति। व्यंजनसमुदायो हि स्वरसहित एवाहरं भवतीति
 अयं विवेकः। प्रायेण चंदो विषय इत्याहुः। अथ वर्णगुणः पुरुषस्य स्थूलत्व
 तृणलगेरलादय इव स्वरूपजेदमवहारसाधकाविशेषणान्तराये च
 धमस्ति गुण इत्युच्यते। तत्र ह्रस्वदीर्घतुलानां प्रातिशाख्यादिमते जित्त